

K přípustnosti sankční náhrady škody

Václav Janeček, Praha, Brighton*

V české judikatuře lze poslední dobou spatřovat významný posun v chápání náhrady škody, podle kterého již není výše přiznané částky striktně omezena na pouhou kompenzaci ztráty poškozeného. Ve výjimečných případech, kde převažují preventivně-sankční cíle náhrady škody, totiž poškozený může obdržet i více, než mu ušlo. S tím je však spojeno hned několik problémů.

I. Úvodem

V první polovině loňského roku vydal Ústavní soud nález (sp. zn. I. ÚS 1586/09), jímž zásadně pozměnil dosavadní pojetí náhrady škody. Namísto ryze kompenzačního přístupu zde Ústavní soud připustil existenci dalších z účelů náhrady škody, resp. přiměřeného zadostiučinění, a to princip sankční a preventivní. Podle Ústavního soudu má být přiměřené zadostiučinění prostředkem *speciální i generální prevence*, což vyžaduje, aby se jednalo o sankci *patřičně důraznou a dostačující (přiměřenou)* i z tohoto hlediska.¹

Sankční pojetí náhrady škody bylo až doposud české judikatuře cizí, a to zejména s odkazem na tzv. *punitive (exemplary) damages*, tedy sankční náhradu škody coby specifický institut angloamerického *common law*. Tato civilní sankce s sebou totiž přináší mnohé problémy. Ve vztahu k uvedenému nálezu Ústavního soudu se proto ve svém článku pokusím analyzovat, nakolik se české pojetí náhrady škody tomuto institutu podobá; případně zda se jedná pouze o tzv. zvýšenou náhradu škody (*aggravated damages*), k níž se výslovně hlásí právě Ústavní soud a jež je rovněž příznačná pro *common law*.²

Dále ukážu, že mezi zvýšenou a sankční náhradou škody lze vést v praxi jen nejasnou hranici. Problémy, které s sebou přináší sankční náhrada škody, proto nezmizí pouhou formální záměnou těchto dvou pojmů, jak to ve svém nálezu učinil Ústavní soud. V následujícím textu pak stručně představím některé klíčové argumenty pro a proti tomuto institutu a pokusím se odpovědět na otázku, zda je nedávný posun v přístupu k náhradě škody v českém právu přípustný a žádoucí.

II. Nález Ústavního soudu sp. zn. I. ÚS 1586/09

Podívejme se nejprve krátce na skutkový základ daného rozhodnutí. Michal Viewegh, coby stěžovatel, se v předmětné kauze domáhal, aby soud uložil vydavateli deníku Aha!, společnosti RINGIER ČR, a. s., povinnost uhradit částku 5 000 000 Kč, a to jako odškodnění za lživý článek, který hrubě zasáhl do osobnostních práv stěžovatele. Deník Aha! totiž v roce 2004 uveřejnil zcela nepodložený text, v němž zazněla slova jako: „Má tajnou milenkou!“, „Viewegh má rád mladé autorky.“, „... jeho manželka čeká druhé dítě!“ či „Ukázal mi své velké ořezávatko!“ K textu byly navíc připojeny fotografie stěžovatele, jeho manželky s dítětem a údajné milenky. Ze skutkových zjištění vyplynulo, že deník Aha!, potažmo jeho vydavatel, neměl a nemohl mít dobrou víru v pravdivost zveřejněných informací. Zcela záměrně se tak dotkl cti a důstojnosti stěžovatele, a to patrně pouze za vidinou vyššího zisku z prodeje periodika.

V první instanci Městský soud v Praze stěžovateli přiznal pouze částku ve výši 50 000 Kč, Vrchní soud v Praze následně tento rozsudek změnil tak, že žalovaná je povinna zaplatit stěžovateli dalších 150 000 Kč. Vrchní soud potvrdil zásah do osobnostních práv stěžovatele, jakož i jeho závažnost a naprostou nepřipustnost. Zároveň ale

dovodil, že účelem peněžního odškodnění je toliko zmírnění následků a vyvážení újmy vzniklé zásahem do osobnostních práv. Zásadně proto nemůže hrát roli velikost majetku žalované, nýbrž pouze újma poškozeného.³ Nejvyšší soud potom odmítl dovolání stěžovatele jako nepřipustné.

Ústavní soud napadená rozhodnutí Městského soudu v Praze, Vrchního soudu v Praze a Nejvyššího soudu zrušil, když uvedl, že způsob odškodnění aplikovaný rozhodujícími soudy nedodržuje povinnost justice poskytovat ochranu základním právům a svobodám stěžovatele ve smyslu čl. 4 Ústavy. Rozhodnutím obecných soudů byly dle Ústavního soudu porušeny a) respekt k lidské důstojnosti, garantované čl. 10 odst. 1, a b) základní právo na respekt k soukromému životu, garantované čl. 10 odst. 2 Listiny základních práv a svobod, jakož i c) čl. 8 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod.

Ústavně konformní výměra přiměřeného zadostiučinění musí podle Ústavního soudu nejen zmírňovat a reparovat vzniklou újmu, ale též přiměřeně ochránit stěžovatele a další osoby od podobného protiprávního jednání. Smyslem náhrady škody, resp. přiměřeného zadostiučinění, totiž není pouhá kompenzace, ale rovněž naplnění funkce preventivně-sankční. Zadostiučinění musí proto být přiměřené nejen ve vztahu k poškozenému, ale též ke škůdci, tj. k jeho majetku a způsobu jeho jednání. Jedině tak lze dosáhnout účinné prevence.

Ústavní soud zde dle mého soudu zcela správně rozpoznal, že v určitých situacích pouhá kompenzace nedokáže zjednat spravedlnost a že škůdci je výjimečně třeba uložit i plnění vyšší, než je kompenzovatelná škoda. Tak by tomu mohlo být v případech, kdy zisk škůdce převyší vzniklou škodu. Škůdce by totiž v takovém případě poškozenému uhradil pouze jeho ztrátu a deliktní jednání by se mu vyplatilo. Soudy tu proto musí vyslovit kategorický nesouhlas s podobným porušováním práva a dát tak jasně najevo, že nikdo nemůže těžit ze svého protiprávního jednání.

Ve vztahu k předmětné kauze vystupuje preventivně-sankční přístup o to naléhavěji, neboť relutární satisfakce tu z povahy věci nebude nikdy adekvátní. Hodnotu lidské důstojnosti nelze nikdy vyjádřit v penězích, a proto s ní nemůže být zacházeno jako s objektem ekonomického prospěchu. Čest není možné prodávat. Lidská důstojnost podle Ústavního soudu „představuje nejvyšší hodnotu stojící v základu celého českého právního řádu, jakož i ústavního pořádku a lze ji tak nahlížet jako finální účel obou zmíněných, jimž dodává legitimitu“.⁴

Domnívám se, že v citovaném případě lze spatřovat mnohé analogie s anglickým pojetím sankční náhrady škody. Sankční náhrada škody je v Anglii specifickým právním nástrojem, který pomáhá soudům „v prosazování pevně stanovených norem jednání“.⁵ Ve zkratce se jedná o instrument, který civilním soudům umožňuje uložit škůdci jakousi kvazitrestní sankci ve formě peněžitého plnění přiznaného poškozenému, a to za delikty, které jsou natolik závažné a nepřipustné, že u nich preventivně-sankční aspekt náhrady škody převládá nad principem pouhé kompenzace. Tedy např. v případech nejzávažnějšího zásahu do osobnostních práv druhého. Přiznaná částka náhrady škody v tomto případě nevychází primárně ze ztráty poškozeného, nýbrž z povahy jednání škůdce a z jeho majetkových poměrů. Cílem je totiž sankcionovat škůdce za jeho provinění a poučit jej, ale i ostatní, že se takového deliktního jednání nevyplácí. Typicky se bude jednat o situace, kdy škůdce projeví bezohlednost, zákeřnost či neúctu vůči poškozenému.

Jakkoliv je sankční náhrada škody v anglickém *common law* obecně přípustná, je tento typ škody přiznáván žalobci pouze výjimečně. V anglickém, stejně jako v našem právu je totiž primární úlohou náhrady škody kompenzace poškozeného. Tam, kde dokáže být právní rovnováha obnovena formou kompenzace (případně s pomocí veřejnoprávních nástrojů – správní či trestní právo), nelze sankční náhradu škody přiznat. Existují ovšem též situace, kdy takovýmto způsobem není restituce práva možná. Právě tehdy anglické *common law* umožňuje soudům dosáhnout kýženého cíle i za cenu částečného pokřivení hranice mezi soukromým a veřejným právem. Civilní potrestání je zde upřednostňováno, neboť náležité a efektivní prosazení práva stojí v některých případech výše než právní dogmatika. Sankční náhrada škody je však v anglickém právu vždy až poslední možností, jak zjednat spravedlnost, a i tehdy, když už k jejímu přiznání soud svolí, musí být její výše přiměřená.

Anglické *common law* pak rozeznává velice úzkou skupinu tří typů deliktů, za něž jako jediné lze při splnění dalších podmínek přiznat žalobci náhradu škody v sankční podobě.⁶ Jedná se o a) *represivní, svévolné či protiústavní jednání úřední osoby* – u nás zpravidla postihované dle zákona č. 82/1998 Sb., o odpovědnosti za škodu při výkonu veřejné moci způsobenou rozhodnutím nebo nesprávným úředním postupem, na niž se subsidiárně užije občanský zákoník. Dále je to b) *vypočítavé jednání škůdce za účelem zisku, který dostatečně*

přesáhne výši případné kompenzace za vzniklou škodu – u nás by tato kategorie patrně plně spadala do režimu náhrady škody dle občanského, případně obchodního zákoníku (často se jedná právě o delikty proti osobnostním právům poškozeného), a konečně jde o c) případy, kdy je sankční náhrada škody výslovně připuštěna v zákonné úpravě – v České republice se tato kategorie *de facto* překrývá s prvními dvěma, a to s ohledem na naše pojetí pramenů práva.

Druhá kategorie deliktů, resp. dispozice odpovídající normy tak hmotněprávně koresponduje se skutkovým základem citovaného nálezu Ústavního soudu (sp. zn. I. ÚS 1586/09). Otázkou ovšem zůstává, nakolik se shoduje i sama sankce. Ústavní soud se totiž vyhol užití termínu sankční náhrada škody, a to s odkazem na enormní částky, které jsou s tímto institutem spojeny. Podle něj by u nás taková astronomická náhrada nikdy nemohla být přiznána. Z toho důvodu Ústavní soud zvolil, po mém soudu nesprávně, termín zvýšená náhrada škody. To, co Ústavní soud v kauze *Viewegh* nazval tzv. zvýšenou náhradou škody, totiž, jak dále ukážu, obsahově odpovídá spíše anglickému pojetí sankční náhrady škody.

III. Zvýšená vs. sankční náhrada škody

Asi nejstručněji by se dal rozdíl mezi zvýšenou a sankční náhradou škody popsat následovně: zvýšená náhrada škody je zaměřena výlučně na kompenzaci poškozeného (jeho citové újmy), zatímco sankční náhrada škody je zaměřena na potrestání škůdce a odrazení (zastrašení) jeho i ostatních od podobného jednání. U zvýšené náhrady škody by poškozený neměl nikdy obdržet více, než o co přišel, kdežto u sankční náhrady škody takové omezení neplatí. Teoreticky poměrně jasné rozlišení ovšem pokulhává v praxi, kde nelze (zvláště u nemajetkové újmy) rozpoznat, nakolik se ještě v konkrétní věci jedná o zvýšenou a nakolik již o sankční částku náhrady škody.

V českém právním prostředí, zejména pak v judikatuře, obecně převládá názor, že sankční náhrada škody u nás nemá žádnou oporu.⁷ Zpravidla šlo bohužel o povšechně dogmatický přístup postrádající jakékoliv hlubší zdůvodnění. Takový názor ovšem již nelze považovat za kategorický a výlučný, což ostatně dokládá avizovaný náleze Ústavního soudu v kauze *Viewegh*, ve kterém byla vyslovena připustnost „preventivně-sankční“ náhrady škody.⁸ Podobný posun lze nově spatřovat navíc i v poslední judikatuře Nejvyššího soudu.⁹

Ústavní soud v daném případě jasně připustil, že poškozenému je možné přiznat takovou náhradu škody, která bude plnit funkci „preventivně-sankční“, jelikož čistě kompenzační náhrada škody, jakou mu přiznaly soudy nižší, nijak nerespektuje účel institutu přiměřeného zadostiučinění. Ústavní soud argumentoval principem proporcionality, když vyslovil absolutní přednost ochrany lidské důstojnosti jako nejvyšší hodnoty v ústavní demokracii, a to i před zachováním striktně kompenzační povahy náhrady škody.¹⁰ Náhrada škody ve formě přiměřeného zadostiučinění musí být přiměřená nejen z hlediska poškozeného, ale též z hlediska škůdce, tzn. že pokud je škůdce finančně silný či jeho zisk ze škodlivého jednání značně přesahuje vzniklou škodu, pak je namístě, aby soudy v zájmu ochrany lidské důstojnosti přiznanou částku adekvátně upravily. V opačném případě by totiž byla porušena ústavně zaručená práva stěžovatele týkající se ochrany osobnosti.¹¹

Ústavní soud ve svém rozhodnutí ale také výslovně dodal, že „preventivně-sankční“ funkci lze naplnit i pomocí tzv. zvýšené náhrady škody (*aggravated damages*) a že bychom ji měli v takovém případě užít právě namísto sankční náhrady škody. Z argumentace soudu přesto zůstává nejasné, proč bychom takovou náhradu škody měli označit jako zvýšenou spíše než sankční. Ústavní soud svůj závěr podpírá pouze odkazem na angloamerické *tort law*, „kde jsou v obdobných případech ukládána plnění i v řádu desítek či stovek milionů dolarů“. ¹² Takové částky pak podle Ústavního soudu nepřiměřeně omezují svobodu projevu, což je jev nežádoucí. Ústavní soud dodává, že úlohu preventivně-sankční a zároveň také kompenzační, která v tomto smyslu patrně působí jako jakási záchranná brzda, naplňuje pouze právě zvýšená náhrada škody.¹³

Z kontextu citovaného nálezu se zdá, že Ústavní soud operoval pouze s americkým a nikoliv i s anglickým pojetím sankční náhrady škody, kde jsou naopak přiznávány částky zásadně nižší a v pravém slova smyslu přiměřené. Za zmínku zde stojí skutečnost, že částka sankční náhrady škody nesmí v Anglii přesáhnout výši peněžitého trestu (pokuty) za podobné jednání v trestním či ve správním řízení. Mimo to je v anglickém civilním procesu vítězná straně přiznána náhrada nákladů řízení, zatímco v USA tomu tak zpravidla není.

Domnívám se, že v českém právním prostředí bychom se měli zabývat spíše anglickým než americkým *common law*, a to ať už s ohledem na unifikaci soukromého deliktního práva v Evropě či na intraunijní obchod apod. Anglické pojetí sankční náhrady škody je ostatně materiálně mnohem bližší postoji Ústavního soudu než to americké, a je tak relevantní i z tohoto důvodu.

Svou argumentací však Ústavní soud narazil na jedno z nejspornějších míst v debatě týkající se přípustnosti sankční náhrady škody, totiž na otázku po rozdílu mezi zvýšenou a sankční náhradou škody. Dokonce i v praxi anglického *common law* je rozdíl mezi těmito instituty považován za nejasný. Teoreticky lze samozřejmě říci, že zvýšená náhrada škody je vždy náhradou kompenzační, zatímco sankční náhrada škody je ve své základní charakteristice represivní a nikoliv kompenzační. V konkrétním soudním rozhodnutí lze však tyto rozdíly jen velice těžko abstrahovat.

Zvýšená náhrada škody se v anglickém právu užívá tam, kde rozsah škody není dost dobře možné vyčíslit, a představuje částku za nemajetkovou újmu poškozeného, která odpovídá závažnosti a způsobu jednání škůdce. V podstatě jde o nástroj reparace zraněných citů, cti, důstojnosti, duševního strádání či ponížení, které byly zapříčiněny hrubým a nepřipustným jednáním škůdce. Z tohoto důvodu se také přihlíží k povaze jednání žalovaného. Podobný přístup dříve judikoval i sám Ústavní soud, když uvedl, že „forma a intenzita zavinění by měla hrát klíčový význam pro stanovení povinnosti nahradit škodu za citovou újmu poškozeného“.¹⁴ Naproti tomu sankční náhrada škody je přiznávána teprve tam, kde je jednání žalovaného zásadně nepřipustné a pro soud doslova šokující a kde zároveň ani zvýšená (kompenzační) náhrada škody nedokáže zjednat nápravu, tj. zejména odradit škůdce, ale i třetí osoby od podobného jednání.

Další rozdíl mezi sankční a zvýšenou náhradou škody spočívá v některých procesních aspektech. Zvýšená náhrada škody s ohledem na svůj kompenzační charakter vyžaduje, aby byla na straně poškozeného prokázána právě citová újma, která byla oním hrubým a nepřipustným jednáním škůdce způsobena. Skutečná škoda se pak zvyšuje o částku odpovídající této imateriální újmě. Jelikož však imateriální újmu nelze nikdy přesně vyčíslit, přihlíží se zejména ke způsobu spáchání deliktu žalovaným. V tomto smyslu se ale může zvýšená náhrada škody snadno překloupat do pozice sankční náhrady a tzv. „nadkompenzovat“ žalobce co do rozsahu přiznané náhrady, což celou věc značně komplikuje. Sankční náhrada škody vedle toho nevyžaduje ani tak prokázání rozsahu citové újmy jako spíše nepřístojnosti jednání žalovaného. Jak bylo již uvedeno, sankční náhrada škody směřuje více k potrestání osoby škůdce a skrze to i ke speciální a generální prevenci. Kompenzace zde ustupuje do pozadí.

Ústavní soud ale v dané kauze výslovně připustil, že princip kompenzace může být ve výjimečných případech překročen a poškozený může obdržet více, než mu ušlo,¹⁵ přičemž toto překročení spojil právě s přednostní aplikací preventivně-sankčního aspektu náhrady škody. Jinými slovy tam, kde by účel přiměřeného zadostiučinění nenaplnila samotná kompenzace, je možné přiznat poškozenému částku vyšší. Je ovšem zřejmé, že se zde nemůže jednat o zvýšenou náhradu škody (*aggravated damages*) tak, jak jí rozumí anglické *common law*. Naopak se spíše zdá, že Ústavní soud přikročil k tzv. sankční náhradě škody.

S výpočtem výše přiznané částky souvisí další moment, v němž se zvýšená a sankční náhrada škody odlišují. Zatímco u zvýšené náhrady škody soud zásadně nepřihlíží k majetku škůdce, neboť ten logicky nemá a nemůže mít vliv na rozsah citové újmy poškozeného, u sankční náhrady škody je tomu naopak. Zde může právě majetek často zásadním způsobem ovlivnit to, nakolik dokáže rozsudek regulovat jednání škůdce a poučit jej (i ostatní), že delikty se nevyplácí. Ústavní soud ve svém nálezu v této souvislosti uvádí, že částka má být přiměřená i vzhledem k osobě delikventa, tj. k jeho majetkovým poměrům.¹⁶ Znovu se tak zdá, že Ústavní soud měl na mysli nejspíš skutečně sankční a nikoliv zvýšenou náhradu škody ve smyslu anglického *common law*.

V zájmu jasnosti a přehlednosti v rozdílu mezi zmíněnými dvěma typy náhrady škody proto např. anglická Law Commission navrhla, aby byla zvýšená náhrada škody napříště kategorizována a označována jako „náhrada škody za citovou újmu“¹⁷ a aby byla přiznávána tam, kde částka vychází primárně z rozsahu škody a nikoliv z jednání žalovaného.¹⁸ Pouze tam, kde je jednání žalovaného tak zákeřné a odporné, že je třeba přihlídnout nejprve k němu, je možné přiznat, za předpokladu naplnění dalších podmínek, sankční náhradu škody.¹⁹ Law Commission tedy sama navrhla zvýšenou náhradu škody systematicky vypustit, neboť tento institut deformuje kompenzační princip. Ústavní soud bohužel ve svém rozhodnutí žádnou podobnou úvahu, která by podpořila výběr jím zvolené terminologie, nepředvedl.

Přes zmíněná teoretická vymezení obou institutů tak zůstává stále nejasné, jak oba rozlišit v praxi. Podobný názor zastává též čelný představitel Evropské skupiny deliktního práva, Helmut Koziol, podle nějž však lze tento problém řešit náhradou zvýšené škody v případech imateriální újmy či neprokazatelné ekonomické ztráty a naopak rozšířením trestního a správního práva v oblastech, kde bychom chtěli zavést trestání ve formě sankční náhrady škody.²⁰

Vzhledem k tomu, co bylo řečeno, lze myslím uvést, že do našeho soukromého práva postupně proniká určitá obdoba anglického institutu sankční náhrady škody. Bez ohledu na slovní označení aplikovaného postupu totiž Ústavní soud popisoval v dané kauze náhradu škody více jako sankční než zvýšenou. Samozřejmě, že v podmínkách českého práva se nikdy nemůže doslova jednat o tentýž institut jako v právu anglickém. Někdo by proto mohl namítat, že tu jde pouze o nevýznamný pojmový spor. Tak tomu ale není.

Sankční náhrada škody i zvýšená náhrada škody, která překračuje kompenzační princip (jako je tomu v citovaném nálezu), totiž vyvolávají zásadní teoretické otázky a problémy. Jak lze ospravedlnit to, že poškozený dostane vyšší částku, než byla jeho ztráta? Je v soukromém právu možné trestat? Nestírá taková náhrada škody vlastně hranice mezi soukromým a veřejným právem? A není podobná náhrada škody spíše než nástrojem spravedlnosti nástrojem svévolle?²¹

Zavedením preventivně-sankčního principu do českého právního řádu se nás podobné otázky také dotýkají, a proto je nezbytné jim věnovat pozornost. Jakkoliv se totiž nově nastavený trend může zdát na první pohled spravedlivý, neznamená to automaticky, že s sebou nenese cenu, kterou nakonec nebudeme ochotni zaplatit. V širším měřítku se může sankční náhrada škody naopak zdát nepřipustnou. V následující části se proto budu věnovat několika problémovým aspektům tohoto institutu a pokusím se najít odpověď na otázku po jeho obecné přípustnosti v českém právu. Není bez zajímavosti, že většina evropských států sankční náhradu škody právě pro její problematičnost odmítá.^{22, 23}

IV. Sankční náhrada škody jako ultima ratio civilního postihu

Jedna z prvních otázek, která snad každému v souvislosti s přípustností sankční náhrady škody přijde na mysl, se týká potřeby zavádět nový institut. Podíváme-li se na naše právo, máme v něm přeci mnohé nástroje, jimiž lze na delikt ní jednání škůdce reagovat. Až dosud se české civilní soudy víceméně obešly bez preventivně-sankčního postihu škůdce. Náhrada škody zásadně kompenzovala ztrátu poškozeného, a pokud přicházel v úvahu jiný sankční postih delikventa, pak toliko prostředky práva veřejného. Je tedy zřejmé, že upřednostnění nového preventivně-sankčního principu náhrady škody může legitimně přicházet v úvahu jedině tam, kde jiné právní nástroje nejsou s to učinit zadost spravedlnosti. V opačném případě by právo regulovalo naše jednání nerovným způsobem. Tentýž typ deliktu by byl ze stejného důvodu a na základě téhož preventivně-sankčního principu jednou postihován civilním a jindy např. správním právem, což je problematické.

Pojetí sankční náhrady škody jako poslední možnosti (*ultima ratio*) civilního postihu je vlastní i anglickému *common law*. Podívejme se proto, zda takto přistoupil k preventivně-sankčnímu principu i Ústavní soud. Jinými slovy, zda by v dané kauze nebyl možný a postačující postih civilní (ale pouze kompenzační) spolu s postihem trestním či správním.

Při pohledu na skutkový stav je tu nasnadě postih podle trestního zákoníku, a to za trestný čin pomluvy.²⁴ Nakolik lze soudit z nízké četnosti judikátů v právnických databázích, je tento trestný čin stíhán zcela okrajově. Trestný čin pomluvy navíc vyžaduje zavinění ve formě úmyslu, které se vztahuje i na „okolnost, že sdělený údaj je nepravdivý a současně způsobilý značnou měrou ohrozit vážnost osoby dotčené pomluvou u spoluobčanů“.²⁵ Uvážíme-li, že úmyslem delikventa v případech podobných tomu, jímž se zabýval Ústavní soud, je majetkový prospěch a nikoliv poškození cti jiného,²⁶ lze dospět k závěru, že bude v rámci trestního řízení potrestán jen výjimečně.

Pomluva ostatně není zcela typickým trestným činem. Např. právě v Anglii bylo v r. 2010 upuštěno od jejího trestního stíhání.²⁷ Obecně lze říci, že kriminalizace slovního či písemného projevu nepřiměřeně omezuje svobodu

slova a v moderní společnosti ztrácí své opodstatnění. Sám Ústavní soud z téhož důvodu, totiž kvůli nepřiměřenému omezení svobody projevu, odmítl formálně přistoupit na sankční náhradu škody.²⁸

Povaha deliktu pomluvy spolu s informačním boomem posledních let mnohem lépe odpovídá soukromoprávnímu postihu, který je založen na rychlejší a efektivnější rozhodování poškozeného, zda daný delikt stíhat či ne. Vezmeme-li navíc v potaz zásadu subsidiarity trestní represe, pak se z trestného činu pomluvy stává spíše jen norma na papíře.

Soukromý charakter pomluvy posiluje i znění zákona o přestupcích, podle něž lze přestupek ublížení na cti projednat jedině na návrh poškozeného.²⁹ Civilní postih navíc dokáže lépe zohlednit skutečnost, že se ze strany škůdce často jedná spíše o obchodní strategii směřující k výtěžku, než o záměr poškodit určitou osobu. Z tohoto pohledu je maximální výše pokuty za přestupek naprosto nedostačující.

Podobně jako v kauze *Viewegh* bude mimoto často pachatelem těchto deliktů právnická osoba coby vydavatel či provozovatel příslušného média. U právnických osob potom nepřichází v úvahu jak trestní postih, tak odpovědnost za přestupek. *De lege lata* tudíž zbývá patrně už jen správní postih dle zákona č. 231/2001 Sb., o provozování rozhlasového a televizního vysílání, či zákona č. 46/2000 Sb., tiskový zákon. Jakkoliv jdou oba tyto zákony správným směrem, domnívám se, že ztrácejí na své účinnosti nejméně ve dvou ohledech. Jednak je to institut práva na odpověď, který, bude-li uplatněn, *de facto* formálně znemožní odpovědnou osobu správněprávně potrestat; a za druhé je to nízká publicita případného rozhodnutí o uložení sankce, která tak markantně oslabí nejdůležitější, preventivní a regulativní efekt uložené sankce.

Ústavní soud se ve svém nálezu otázkou dostatečnosti trestního či správního postihu zabýval pouze okrajově.³⁰ Přesto lze dovodit, že preventivně-sankční princip upřednostnil spíše na základě politického než právního argumentu. Ochrana lidské důstojnosti coby základního ústavního práva každého jednotlivce musí podle něj převážet nad právní dogmatikou. Tam, kde „jiné prostředky a právní nástroje, sloužící k regulaci či dokonce postihu takového jednání, buď selhávají či jsou neefektivní (administrativně právní nástroje...), anebo jejich uplatnění není vždy žádoucí z důvodu proporcionality postihu (užití trestněprávní regulace jako nástroje ultima ratio...)“,³¹ a kde je žádoucí, aby soud svým rozhodnutím ovlivnil veřejný pořádek, tam je namístě uplatnit preventivně-sankční princip, neboť jedině ten dokáže učinit zadost spravedlnosti.

Aplikace sankčního a preventivního principu může být proto žádoucí jedině tam, kde nelze fakticky dosáhnout jiného postihu škůdce, tedy i v tomto případě. Soukromé právo totiž nemůže nahrazovat právo veřejné. Může je toliko doplňovat. V opačném případě bychom škůdce vystavili riziku nepřipustného dvojího potrestání. V oblasti tak abstraktní, jako je ochrana osobnosti, je navíc mnohem obtížnější určit, nakolik se případný civilněprávní a trestněprávní postih překrývají. Riziko dvojího potrestání je tu o to výraznější.

Přesto se domnívám, že i zde jde v posledku o poměřování hodnot, tudíž že i tento problém lze vyřešit politicky. Stručně řečeno tu proti sobě klademe přípustnost a nepřípustnost rizika dvojího postihu. Stojíme vlastně před otázkou, zda prosadit ochranu poškozeného na úkor ochrany škůdce, či naopak zda prosadit ochranu škůdce před ochranou poškozeného. Mám za to, že takto formulované dilema nabízí jednoznačnou odpověď, a to ve prospěch ochrany poškozeného, tedy přípustnosti rizika dvojího potrestání. Z procesního hlediska může navíc soud vždy přihlídnout k předcházejícímu rozhodnutí (civilnímu či trestnímu), a fakticky se tudíž dvojímu postihu vyhnout.

Přeformulujeme-li uvedenou otázku jako rozpor mezi zachováním právní dogmatiky a uplatněním právní pragmatiky, tedy jako dilema mezi zachováním teoretické hranice mezi civilním a trestním právem a možností tuto hranici setřít ve prospěch *ad hoc* spravedlivého řešení, pak se domnívám, že bychom měli upřednostnit právní pragmatiku. Právo je totiž veskrze praktická disciplína, která řeší reálné a aktuální problémy, na něž nedokáže právní dogmatika pružně reagovat.

V. Prolínání civilního a trestního práva

Další problém se týká právě zmíněné hranice mezi soukromým (civilním) a veřejným (trestním) právem, kterou sankční náhrada škody porušuje. Trestní právo sleduje zcela jiné cíle než právo civilní, a proto by nemělo docházet k jejich mísení. I podle anglického *common law* nejsou „[t]rest, generální či speciální prevence a odsouzení v soukromém právu [považovány za] legitimní [cíle] a měly by se vyskytovat pouze v kontextu práva trestního“.³² Sankční náhradu škody tak nelze ospravedlnit pouze s odvoláním na to, že škůdce si pro své naprosto nepřijatelné jednání nezasluhuje shovívavost, a proto jej můžeme potrestat. Právě v trestním právu totiž existují záruky, které naopak potvrzují, že si shovívavost zasluhuje, neboť uložení trestu je tradičně pojímáno jako *ultima ratio*.

Silně odlišné jsou tu také zájmy, které obě právní odvětví chrání. Zatímco v trestním právu je to zájem na ochraně hodnot, které jsou v daném čase považovány za nesporné a v jistém smyslu absolutní, tj. takové, jejichž ochrana je ve veřejném zájmu, v civilním právu se z povahy věci jedná primárně pouze o zájem stran soukromoprávního vztahu. To vyjadřuje i obsazení postu žalobce, coby pána sporu, kterým je v trestním řízení stát, resp. státní zástupce, kdežto v civilním procesu je to soukromá osoba, a to z titulu soukromoprávního závazku, který byl jednáním žalovaného porušen. V tomto smyslu je sankční náhrada škody skutečně problematická, neboť se otevřeně hlásí právě ke generální prevenci, tedy zájmu veřejnému.

Podle některých názorů proto nelze na nedostatečnost trestního či správního postihu v případech krajně nepřijatelného jednání škůdce reagovat rozšířením pravomoci civilních soudů. Z této nedostatečnosti nevyplývá legitimita sankční náhrady škody, nýbrž spíše potřeba přiměřené novelizace veřejnoprávních předpisů, a to i v zájmu zachování dobré právní dogmatiky.³³ Mimo to trestní právo disponuje celou řadou různých druhů sankcí, jimiž dokáže přiměřeněji reagovat na závažnost spáchaného deliktu než civilní soudy za pomoci sankční náhrady škody, tj. *de facto* pouze peněžitého trestu.

Navzdory uvedeným argumentům se domnívám, že pro sankční náhradu škody lze najít určité opodstatnění. Trestní právo procesní skýtá na rozdíl od toho civilního mnohé záruky, které se ovšem historicky vyvinuly v souvislosti s ochranou před hrozbou těch nejkrutějších trestů, jako byl trest smrti, trest tělesný a v neposlední řadě trest odnětí svobody. S ohledem na stálou hrozbu trestu odnětí svobody (u všech trestných činů) je pochopitelné, že pouze nejdůslednější dodržování zásad spravedlivého procesu dokáže uchránit obžalovaného před zásahem do jeho základních práv. Vedle trestu odnětí svobody dnes ovšem existuje celá řada alternativních trestů, mezi něž patří i trest peněžitý, a u nichž zcela logicky není zájem na ochraně obžalovaného tak silný. U civilního potrestání ve formě sankční náhrady škody pak navíc uložená sankce není spojena se stigmatem odsouzení. Dodržování přísné hranice mezi civilním a trestním právem se tak jeví jako méně závažné.

Jestliže připustíme, že tato hranice nemusí být zcela rigidní, připouštíme tím zároveň prolínání veřejných a soukromých zájmů coby právem chráněných hodnot (což ostatně lépe odpovídá skutečnosti). V takovém případě lze ale argumentovat, že v některých situacích zkrátka převažuje zájem soukromý, a proto je namístě aplikovat právě civilní sankci. Domnívám se, že hranici mezi civilním a trestním právem můžeme vést v teorii, ale v praxi bude z povahy věci nutně vždy neostrá. Jak bylo již uvedeno, nejvyšším cílem práva, potažmo justice by mělo být hledání spravedlivých řešení. Trestní i civilní soudy by měly proto místo respektování suché systematiky přednostně učinit zadost spravedlnosti. V tomto smyslu lze tudíž sankční náhradu škody, jak ji představuje ve svém nálezu Ústavní soud, hodnotit jako přínosnou a žádoucí.

VI. Proč by měl poškozený dostat více, než byla jeho ztráta?

Poslední problém, jemuž se zde chci věnovat, se týká povahy přiznané částky náhrady škody. Jedná se o jednu z nejčastějších námitek, které se v odborné literatuře ohledně přípustnosti sankční náhrady škody vyskytují.³⁴

Primární charakter náhrady škody by měl být vždy kompenzační, a přiznané plnění by proto mělo vždy pouze vyrovnat škodu či újmu na straně žalobce. Ve vztahu k uložené částce sankční náhrady škody se tudíž naskytá otázka, proč by měl žalobce, jehož ztráta byla plně kompenzována, obdržet jakoukoliv dodatečnou či nadbytečnou částku. Přiznaná částka by mohla být považována za nezasloužené obohacení žalobce,³⁵ což jasně hovoří

v neprospěch sankční náhrady škody. Existuje snad nějaký dobrý důvod, který by ospravedlnil podobný zisk žalobce na úkor žalovaného?³⁶

Prvý důvod lze spatřovat v tom, že jsou to právě porušené zájmy a práva poškozeného, které zde převažují nad zájmy společnosti na potrestání pachatele. V tom se ostatně sankční náhrada škody liší od sankce trestní. Navíc lze namítnout, že je to žalobce a nikoliv společnost, kdo riskuje určitou finanční ztrátu (např. náklady na právní zastoupení) tím, že vůbec sankční náhradu škody požaduje. Samotné náklady řízení, které mohou a jsou často vnímány ze strany povinného jako určitá sankce, totiž nejsou vždy plně kompenzované a někdy ani kompenzovatelné.³⁷

Mimo to by právo nemělo nikdy připustit, aby delikvent profitoval ze svého protiprávního jednání. Druhá kategorie jednání, za něž je možné přiznat v anglickém *common law* sankční náhradu škody, byla zavedena právě proto, aby škůdce, jehož zisky pravděpodobně přesáhnou skutečně vzniklou škodu, nemohl zcela záměrně ignorovat zájmy druhých osob – typicky právě v oblasti bulvárního tisku. Možnost získat profit z vlastního protiprávního jednání by naopak mohla nežádoucně motivovat další osoby. Sama kompenzační náhrada škody totiž nedokáže eliminovat zisk škůdce z takového jednání.

Možnost požadovat a získat částku z titulu sankční náhrady tedy motivuje poškozeného, aby své právo skutečně prosadil u soudu a aby tak nejen žalovanému škůdci, ale i ostatním ukázal, že i v soukromém právu existují určité nepřekročitelné hranice a že právo znamená něco víc, než jen formálně pojímané limity našeho jednání. Můžeme to tedy chápat i tak, že žalobce je tu odměněn za své odhodlání převzít roli „státního zástupce“ v soukromém právu. Domnívám se tedy, že přiznaná vyšší částka sankční náhrady škody může být nazírána jako legitimní.

Ústavní soud se ve svém nálezu vyjádřil podobně, když připustil, aby stěžovatel (poškozený) obdržel v rámci přiměřeného zadostiučinění od škůdce více, než mu ušlo. Legitimitu takového „obohacení“ poškozeného našel Ústavní soud za pomoci testu proporcionality. Ochrana ústavně zaručených práv poškozené osoby musí převýšit nad zákazem „obohacení“ poškozeného. Ve výjimečných případech, kdy škůdce zasáhne do základních ústavních práv poškozeného, je podle Ústavního soudu možné připustit takovou náhradu škody, která převyší hodnotu způsobené škody.³⁸

VII. Závěr

Podíváme-li se zpět na výše uvedené argumenty, zdá se, že sankční náhrada škody, resp. její česká obdoba, v našem právu může být, a podle Ústavního soudu *de facto* také je přípustná. Viděli jsme, že lze poskytnout stejně dobré důvody pro i proti tomuto institutu. Z tohoto ovšem mj. plyne, že otázka po přípustnosti sankční náhrady škody v soukromém právu není otázkou právně-teoretickou, ale spíše morálně-politickou. Problém nespočívá v tom, zda sankční náhrada škody je či není teoreticky přípustná, ale v tom, pro který z protichůdných argumentů a potažmo i jimi představovaných hodnot se rozhodneme. V tomto duchu také ostatně ve svém nálezu sp. zn. I. ÚS 1586/09 argumentoval Ústavní soud, když několikrát použil test proporcionality, aby tak dovodil přípustnost preventivně-sankčního principu náhrady škody. Stále však platí, že by tento princip měl být uplatňován pouze zřídka a uvaženo, aby tak byla vždy dodržena „přiměřenost“ přiznané náhrady.

Vzhledem k tomu, že Ústavní soud v uvedeném nálezu navrhuje posoudit přiměřenost náhrady s ohledem na a) zavinění a způsob jednání škůdce a dále na b) velikost majetku škůdce, se domnívám, že by se jím užitý institut měl spíše než se zvýšenou náhradou škody (*aggravated damages*), kterou použil Ústavní soud, spojit právě s pojmem sankční náhrada škody (*exemplary damages*). Oba tyto pojmy, které pocházejí z anglického *common law*, k sobě mají obsahově velice blízko, neboť shodně zohledňují právě zavinění a způsob jednání škůdce (viz výše). Pouze sankční náhrada škody však kvůli svému preventivnímu účelu zohledňuje i faktor druhý – majetek škůdce. Ústavní soud se podle všeho přiklonil k pojmu zvýšená náhrada škody, aby se vyhnul teoretickým problémům, které jsou se sankční náhradou spojeny. Ve svém článku jsem se však pokusil ukázat, že preventivně-sankční princip, pro nějž se Ústavní soud vyslovil, naopak lépe odpovídá právě sankční náhradě škody ve smyslu anglického *common law*.

Obdobnému závěru svědčí též skutečnost, že Ústavní soud připustil, aby náhrada byla ve výjimečných případech, jako byla kauza *Viewegh*, přiznána i v rozsahu převyšujícím vzniklou újmu. Takový přístup, jakkoliv jej můžeme považovat za legitimní, prakticky deformuje kompenzační princip náhrady škody (typický právě pro zvýšenou náhradu škody), a z teoretického hlediska by proto měl být označován spíše jako preventivní a sankční. Blízká podobnost se sankční náhradou škody ve smyslu anglického *common law* je pak dle mého názoru pádným důvodem k tomu, abychom se tímto institutem podrobněji zabývali a lépe tak pochopili jeho teoretická i praktická úskalí, jež se mohou vyskytnout i v souvislosti s českou obdobou tohoto institutu.

V tomto článku jsem se pokusil představit pouze některé základní problémové body, které jsou se sankční náhradou škody tradičně spojovány. I na nich se však ukázalo, že Ústavním soudem nově nastavený trend s sebou přináší mnohé problémy. Přípustnost sankční náhrady škody v českém právu proto není vůbec samozřejmá. Z hlediska právně-teoretického se navíc zdá, že na tuto otázku nelze dát jednoznačnou odpověď, neboť je možné poskytnout množství pádných argumentů jak pro, tak i proti její přípustnosti.

Argumenty, které byly v tomto článku předloženy, však nezohledňují všechna specifika českého právního prostředí, a proto bude do budoucna nezbytné podrobit problematiku sankční náhrady škody dalšímu zkoumání. Až časem se možná lépe ukáže, zda je tento institut v našem právu skutečně doktrinárně přípustný, či ne.

Dnes ale nezbývá než si namísto otázky po její přípustnosti položit otázku, zda je sankční náhrada škody žádoucí. Zde se přikláním k Ústavnímu soudu, podle něhož v některých výjimečných případech jednoduše převáží zájem na prosazení jiného právního principu, než je kompenzace, a to právě např. prevence či sankce. Právní dogmatiku nelze přeceňovat na úkor efektivní ochrany spravedlnosti, neboť právo je především praktická disciplína.

Poznámky pod čarou:

- * Autor je studentem Právnické fakulty UK v Praze a Univerzity of Sussex ve Velké Británii. Tento článek byl zpracován v rámci projektu specifického vysokoškolského výzkumu Univerzity Karlovy v Praze s názvem: „Institut právní odpovědnosti a jeho recentní proměny“, který je registrován pod č.: SVV 264 402. Autor děkuje doc. JUDr. Karlu Beranovi, Ph.D., za jeho kritické připomínky a náměty k tomuto článku.
- 1 Viz nálezy ÚS z 6. 3. 2012, sp. zn. I. ÚS 1586/09, odst. 36.
 - 2 Srov. tamtéž, odst. 38.
 - 3 Srov. tamtéž, odst. 21.
 - 4 Tamtéž, odst. 33.
 - 5 *Mallor, J., Roberts, B.* Punitive Damages: Toward a Principled Approach. *Hastings Law Journal*, 1999, č. 4, s. 977.
 - 6 *Rookes v. Barnard* [1964] AC 1129 (HL), s. 1226–1227.
 - 7 Viz např. rozhodnutí NS z 15. 3. 2012, sp. zn. 30 Cdo 1796/2011; z 16. 8. 2011, sp. zn. 30 Cdo 2434/2010; či z 15. 12. 2011, sp. zn. 30 Cdo 3936/2010.
 - 8 Nález ÚS z 6. 3. 2012, sp. zn. I. ÚS 1586/09.
 - 9 Viz např. rozhodnutí NS z 27. 9. 2012, sp. zn. 30 Cdo 4842/2010; či z 27. 7. 2012, sp. zn. 23 Cdo 3704/2011.
 - 10 Nález ÚS z 6. 3. 2012, sp. zn. I. ÚS 1586/09, odst. 33.
 - 11 Podle všeho tak toto rozhodnutí můžeme identifikovat s druhou kategorií deliktů, pro něž anglické *common law* připouští sankční náhradu škody, tj. pro vypočítavé jednání škůdce za účelem zisku, který dostatečně přesáhne výši případné kompenzace za vzniklou škodu.
 - 12 Nález ÚS z 6. 3. 2012, sp. zn. I. ÚS 1586/09, odst. 38–39.
 - 13 Tamtéž, odst. 38 *in fine*.
 - 14 Nález ÚS ze 4. 5. 2005, sp. zn. Pl. ÚS 16/04.
 - 15 Viz nálezy ÚS z 6. 3. 2012, sp. zn. I. ÚS 1586/09, odst. 44.
 - 16 Tamtéž, odst. 44.
 - 17 *Law Commission* Aggravated, Exemplary and Restitutionary Damages (Report no. 247), 1997, s. 27.
 - 18 Anglické soudy totiž ne zcela konzistentně užívají termín zvýšená náhrada škody, kdy občas jako zvýšenou náhradu označí i přiznání takové částky, která překračuje kompenzační princip. Takový přístup je z právně-teoretického hlediska nesprávný a nesystematický. Na obranu anglických soudů lze uvést, že jejich rozhodování je mnohem pragmatičtější než to české, protože je jejich maximou hledání spravedlivého řešení na rozdíl od teoretické preciznosti.
 - 19 *Law Commission*, op. cit. sub 17, s. 101, 109–110.
 - 20 *Kozioł, H.* Punitive Damages – A European Perspective. *Lousiana Law Review*, 2008, č. 3, s. 764. Srov. též *Todd, S. A.* New Zealand Perspective on Exemplary Damages. *Common Law World Review*, 2004, č. 3, s. 279–282.
 - 21 Sporných bodů či kontroverzních aspektů lze samozřejmě nalézt mnohem více (např. účel sankční náhrady škody; vztah k jiným zákonným předpisům; dogmatika soukromého práva; adekvátnost výše přiznané částky; sankcionování právníků osob; pojištění proti odpovědnosti za škodu; mnohost žalovaných či žalobců; jednání za jiného; odpovědnost

- zaměstnavatele aj.) – viz např. *Mulheron, R. Exemplary Damages and Tort: An International Comparison*. University of Notre Dame Australia Law Review, 2000, č. 1.; nebo *Law Commission*, op. cit. sub 17, s. 94 a násl.
- 22 Viz např. *European Group on Tort Law Principles of European Tort Law (Text and Commentary)*. Wien : Springer, 2005; nebo *Koch, B. A. The European Group on Tort Law and Its Principles of European Tort Law*. The American Journal of Comparative Law, 2005, č. 1.; text Principů evropského deliktního práva viz též <http://civil.udg.edu/php/biblioteca/items/287/PETLCzech.pdf> [přístup 30. 12. 2012]; či *Kozioł, H., Wilcox, V. (eds.) Punitive Damages: Common Law and Civil Law Perspectives*. Wien : Springer-Verlag, 2009.
- 23 Řadu argumentů proti preventivně-sankčnímu principu náhrady škody uvedla ve svém disentu i soudkyně Ivana Janů – viz nálezy ÚS z 6. 3. 2012, sp. zn. I. ÚS 1586/09, *in fine*.
- 24 § 184 TrZ.
- 25 Usnesení NS ze 7. 11. 2002, sp. zn. 5 Tdo 873/2002.
- 26 Objektem trestného činu pomluvy je čest a dobrá pověst jednotlivce – srov. *Šámal, P. a kol. Trestní zákoník*. 2. vydání. Praha : C. H. Beck, 2012, s. 1828.
- 27 Viz Coroners and Justice Act 2009, Sect. 73.
- 28 Viz nálezy ÚS z 6. 3. 2012, sp. zn. I. ÚS 1586/09, odst. 38.
- 29 § 49 odst. 1 písm. a) PřesZ.
- 30 Viz nálezy ÚS z 6. 3. 2012, sp. zn. I. ÚS 1586/09, odst. 44.
- 31 Tamtéž.
- 32 *Rookes v. Barnard* [1964] AC 1129 (HL), s. 1221.
- 33 Viz např. *Law Commission*, op. cit. sub 17, s. 96; či *Kozioł, H.*, op. cit. sub 20, s. 764.
- 34 Viz např. *Rendleman, D. Common Law Punitive Damages: Something for Everyone?* University of St. Thomas Law Journal, 2009, č. 1, s. 6–9.; *Ghandhi, P. R. Exemplary Damages in the English Law of Tort*. *Legal Studies*, 1990, č. 2, s. 183; *Kozioł, H., Wilcox, V.*, op. cit. sub 22, s. 36–37.
- 35 Srov. např. *Broome v. Cassell & Co* [1972] AC 1027 (HL), s. 1086.
- 36 Uvážíme-li navíc, že žalovaný může být teoreticky i stát či územní samosprávný celek (škoda způsobená při výkonu veřejné moci), resp. subjekt poskytující veřejné služby, potom přiznaná částka nepředstavuje pouze obohacení na straně žalobce, ale též nepřímé ochuzení veřejnosti. Přiznaná částka náhrady škody totiž nutně ovlivní rozpočet žalovaného. Regresní úhrada předmětné částky odpovědným jednotlivcem zpravidla totiž nikdy plně nevykompenzuje sumu vynaloženou žalovaným (stát, územní samosprávný celek). V důsledku proto není potrestán viník, nýbrž společnost.
- 37 Tento argument je silný především v USA, kde si strany sporu zásadně nesou své vlastní náklady, přičemž přiznání náhrady nákladů řízení se se sankční náhradou škody zpravidla vylučuje – viz *Pope, M. A. Punitive Damages: When, Where and How They Are Covered*. *Defense Counsel Journal*, 1995, č. 4, s. 541–542.
- 38 Srov. nálezy ÚS z 6. 3. 2012, sp. zn. I. ÚS 1586/09, odst. 44.